

Mehrije Halitaj

Pse i duhet edukimi në distancë Kosovës

Abstrakti

Edukimi në distancë është një trend i ri dhe mundësitë që i ofron janë të pafundme! Të mësuarit nuk është më i mbyllur brenda katër mureve të një klas. Mësuesi i “armatosur” me një libër nuk është më burimi i vetëm i përvojës arsimore. Burimet e informacionit janë kudo, të ndara shpesh nga nxënësit, nga koha dhe hapësira. Të mësuarit në distancë e përcakton procesin që e lidh nxënësin me këto burime të largëta. Ai promovon një model alternativ arsimor, të frymëzuar nga një numër faktorësh: kërkesat në rritje të biznesit, stili i jetës dhe i punës së të rriturve dhe kufizimet që ka në universitetet me të mësuarit tradicional.

Në botë tashmë edukimit në distancë po i jepet prioritet, ngase aplikohet që nga institucionet parashkollore e deri tek arsimit i lartë dhe janë hapur edhe universitetet virtuale në SHBA, Kanada, Britani të Madhe, Gjermani, Itali, Slloveni etj. Në vitet 2009-2010 është bërë progres shumë i madh në fushën e edukimit në distancë, sidomos në vendet me sistem të avancuar të arsimit. Rreth 2,3 milionë fëmijë nga 190 vende të botës ndoqën programin *e- Learning for Kids*. Ky program përfshin kurse të ndryshme edukimi për fëmijë të moshës 6 - 12 vjeç e sipër. Edukimi në distancë po gjen zbatim edhe në vende të shumta evropiane, si në Britani të Madhe, Gjermani, Slloveni. Edhe në Shqipëri edukimi në distancë zbatohet në nivel universitar.

Përse i duhet arsimit në distancë Kosovës?

Rritja e kërkesave për një arsimim më cilësor, nevoja për rifreskim të njohurive dhe për rikualifikim, mundësia e arsimimit me kohë të pjesshme, arsyet gjeografike apo mjekësore, avancimi profesional edhe pas moshës 40 vjeç, e bëjnë edukimin në distancë nevojë të

domosdoshme për t'u zbatuar edhe në Kosovë. Aplikimi jo i plotë i edukimit në distancë po fillon edhe në Kosovë, duke u kombinuar me formën formale të të mësuarit. Përdorimi i kompjuterit në institucionet edukativo arsimore, në shtëpi etj., bën që edukimi në distancë të zhvillohet në mënyrë të pjesshme dhe i kombinuar. Analiza reflekton përparësitë dhe kufizimet e edukimit në distancë, karakteristikat e edukimit në distancë, kushtet aktuale të implementimit të edukimit në distancë në Kosovë, problemet që e karakterizojnë këtë fushë, përvojat ndërkombëtare etj.

Fjalët kyçe: edukimi në distancë, nevojat e studentëve, aplikimi i edukimit në distancë.

I. Hyrje

Në epokën e digjitalizimit dhe të zhvillimit të përgjithshëm shoqëror-ekonomik, në nivel global, zhvillimi i sistemit të edukimit ka marrë një vlerë edhe më të rëndësishme sesa që kishte në të kaluarën e afërt. Edukimit në distancë është i rëndësishëm po aq sa është i rëndësishëm sistemi i arsimit tradicional, sepse ofron qasje në informata, në interes të zhvillimit personal, zgjerimin e bazës së njohurive të individëve, zhvillimin e aftësive të tyre në fusha të ndryshme. Qëllim kryesor i edukimit në distancë është të rritet niveli i shkollimit dhe edukimit dhe të përmbushen nevojat arsimore, gjithnjë në rritje. Edukimi në distancë i kontribuon rritjes dhe zhvillimit ekonomik duke prodhuar fuqi punëtore më të shkolluar, kontribuon në ngritjen e dijeve personale me kosto më të ulët dhe mund të bëhet duke vazhduar studimet me kohë të plotë pune. Po ashtu, njerëzve që jetojnë në zona të thella dhe nuk arrijnë të vazhdojnë arsimimin e tyre, edukimi në distancë ua mundëson të regjistrohen dhe ndjekin kurse e programe të ndryshme, të cilat nuk do të ishin në dispozicionin e tyre për shkak të pamundësive që t'i arrinin me edukimin e formës formale dhe joformale. Zhvillimi i tregut të punës po bëhet në mënyrë të përsheptuar, pasi çdo ditë kemi ndryshime dhe përparime në fusha e

sektorë të ndryshëm, prandaj ruajtja e vendit të punës është një sfidë e madhe për burimet njerëzore në sektorin publik e privat. Ajo që është e domosdoshme për burimet njerëzore është ngritja e vazhdueshme e kapaciteteve të tyre për t'iu përgjigjur këtyre kërkesave. Edukimi në distancë është një ndër format dhe mënyrat më të përshtatshme në ditët e sotme për të bërë të mundur këtë.

Zhvillimi i vrullshëm i teknologjive të informacionit dhe aplikimi i tyre bëjnë që shkolla dhe arsimit tradicional të jenë të pafuqishme për të përballuar nevojat në rritje për formim të të gjitha shtresave të popullsisë, duke përfshirë edhe vetë mësuesit dhe trajnerët. Shpejtësia e aplikimit të teknologjive të reja dhe gjerësia e këtyre aplikimeve kërkojnë një specializim që nuk mund të realizohet vetëm në shkollat tradicionale. Edukimi në distancë përbën një faktor kyç për të zhvilluar një ambient ku arrihet rritja e cilësisë së arsimit, gjithëpërfshirja, diversiteti, arsimit gjatë gjithë jetës dhe zhvillimi i vazhdueshëm i burimeve njerëzore. Gjatë gjithë historisë së komunikimit të njeriut, përparimet në teknologji kanë mundësuar ndryshime paradigmatiche në arsim (Frick, 1991). Komunikimi në distancë ndërmjet mësimeve dhe studentëve është një element thelbësor që e bën të suksesshëm edukimin në distancë.

Në botë tashmë edukimi në distancë po i jepet prioritet, ngase aplikohet që nga institucionet parashkollore e deri tek arsimit i lartë dhe janë hapur edhe universitetet virtuale në SHBA, Kanada, Finlandë, Itali, Slloveni, etj. Në Kosovë edukimi në distancë është në nivel të ulët zhvillimi, nuk është krijuar akoma infrastrukturë për zhvillimin e kësaj forme të studimit dhe nuk ka as strategji, e cila do të rregullonte sadopak funksionimin e tij. Gjithsesi, aplikimi i edukimit në distancë ka filluar vitet e fundit, por jo i plotë, pasi aplikohet i kombinuar me formën e sistemit formal të të mësuarit. Në universitet po vjen në rritje aplikimi i kombinuar i kësaj forme të studimit pa e përfshirë në këtë rast edhe edukimin parauniversitar, ku ka filluar qysh vitin e kaluar të aplikohet të mësuarit elektronik (e – learning), ku ndërliken plot elemente edhe të të mësuarit në distancë, kur

nxënësve u dërgohen detyrat dhe materiale të ndryshme përmes postës elektronike dhe anasjelltas. E gjithë kjo e bën të mësuarit më të efektshëm dhe më fleksibël.

Edukimi në distancë mund të definohet në mënyra të ndryshme, por kryesisht ka të bëjë me përdorimin e teknologjive për të krijuar, shpërndarë dhe dhënë të dhëna, informata, mësim dhe dituri, për të përmirësuar performancën në punë, në organizatë, dhe për të siguruar zhvillimin personal (Brandon, 2008), ndërsa mësimi elektronik ka të bëjë me ndërlihdjen e elektronikës ose teknologjive informative dhe të komunikimit me procesin arsimor.

Mësimi elektronik është përdorimi i teknologjive informative për të krijuar përvoja mësimore për të ndihmuar mësimin dhe nxënien (Henderson, 2009, f. 39).

Bazuar në faktin se në Kosovë i është kushtuar pak rëndësi edukimit në distancë dhe mundësisë së funksionalizimit dhe përfshirjes së tij në universitete dhe shkolla, e bëra këtë studim, i cili pasqyron gjendjen reale sot, mundësitë e aplikimit të edukimit në distancë në sistemin e arsimit parauniversitar dhe universitar, karakteristikat, përparësitë dhe kufizimet e edukimit në distancë dhe krahasimin me disa shtete të tjera. Po ashtu, pjesë e këtij studimi do të jenë disa përvoja të mira të përdorimit të edukimit në distancë në disa shtete të ndryshme të Evropës, një model ndërkombëtar se si aplikohet edukimi në distancë me nxënës të moshave të ndryshme, si dhe një model i mësimi elektronik, i cili zbatohet në shkollat italiane.

1.1 Qëllimi i analizës

Me anë të kësaj analize kam për qëllim të paraqes zbatimin e edukimit në distancë në vende të ndryshme të botës dhe në Kosovë, gjetjen e disa karakteristikave, përparësive dhe kufizimeve të edukimit në distancë. Synimi im është që përmes kësaj analize të vij në përfundime dhe rekomandime të rëndësishme, për të bërë opinionin e gjerë të kuptojë vlerën e edukimit në distancë në aplikimin e plotë të tij, në

drejtim të ngritjes së nivelit të arsimimit, me mënyrat më të mira dhe më të lehta të mundshme!

II. Ndikimi i edukimit në distancë, karakteristikat, përparësitë dhe dobësitë

2.1. Ndikimi i edukimit në distancë në arsimin parauniversitar, universitar dhe ngritja profesionale

Edukimi në distancë promovon një model alternativ arsimor të frymëzuar nga një numër faktorësh: kërkesat në rritje të biznesit, stili i jetës dhe punës së të rriturve dhe kufizimet që ka në universitet me të mësuarit tradicional. Gjatë rrugës për ku jemi tani, drejt digjitalizimit të shkollës, çdo ditë po zbulohen paradigmat e reja të mësimin.

Edukimi në distancë (distance learning, e-Learning) është mënyra e re e studimit, e mundësuar nga teknologjia e informimit dhe komunikimit, është mësimi i së nesërme (Tedesco, Falconi, 2007, f.12). Shoqëria ka ndryshuar shumë gjatë dhjetëvjeçarit të fundit, sidomos me futjen e kompjuterit në përdorim. Edhe modalitetet e edukimit në distancë kanë ndryshuar, falë zbatimit të teknologjisë së informimit të avancuar. Aplikimi i plotë i edukimit në distancë në nivelin parauniversitar përbën një problem në socializmin e nxënësve. Duke pasur parasysh moshën e tyre, kjo përbën një çështje delikate, sepse në këtë moshë çdo fëmijë ka nevojë të rrijë dhe të komunikojë me bashkëmoshatarët e vet. Socializmi i tyre është i domosdoshëm. Kjo përbën një kufizim të edukimit në distancë për t'u aplikuar i plotë në sistemin parauniversitar. Ajo që e bën më të fortë përforcimin e njohurive, të të mësuarit, të dijeve dhe të nxënësve, është kombinimi i kësaj forme me sistemin formal të të mësuarit në arsimin parauniversitar.

Zhvillimi i shpejtë i teknologjisë ka frymëzuar dhe ngjallur reagim pozitiv tek të gjitha moshat. Përdorimi i kompjuterit në mësim e bën mësimin më atraktiv për nxënësve, duke e zvogëluar monotoninë që shkakton mbajtja e librave dhe kryerja e detyrave për orë të tëra te

nxënësit. Kjo gjë ndikon edhe në parandalimin e braktisjes së shkollimit. Shumë të rritur, të moshave të ndryshme, në pamundësi për t'u regjistruar në universitete dhe institucione të tjera për ngritje profesionale, sot këtë mund ta bëjnë përmes kurseve të shumta që ofron edukimi në distancë, duke bërë kështu ngritje në karrierë dhe në punë. Po ashtu, të rriturit që jetojnë në zona të thella dhe nuk kanë mundësi të pjesëmarrjes në kurset tradicionale, këtë mund ta bëjnë me kurset online. Mundësia e zgjedhjes dhe e ndjekjes së studimeve nga shtëpia është një nga mundësitë që ofron edukimi në distancë për të rriturit. Për të ecur drejt inovacioneve, për të zhvilluar punën e pavarur kërkuese, shkencore, krijimi i kushteve për edukim në distancë është një pikë e fortë dhe e pakapërcyeshme për t'u bërë pjesë e Evropës dhe Botës.

Edukimi në distancë - të mësuarit online, mund të shfrytëzohet në mënyrë efektive për dhënien e njohurive, për individët të ndodhur në çdo vend, me kurset e pafundme që ofron (*Trivelli, 2006*).

Studimi me ritëm sipas nevojave personale të secilit individ, pjesëmarrja në diskutime online, dhënia e detyrave, komunikimi me udhëheqësit, qasja në bibliotekat e universiteteve më prestigjioze, arrihet me posedimin e një kompjuteri, lidhja me internet dhe një kartë krediti.

2.2. Karakteristikat e edukimit në distancë dhe të arsimit tradicional

Edukimit në distancë mund të jetë më efikas duke e krahasuar atë me arsimin tradicional - arsimin në klasën e mësimit. Dallimet thelbësore në mes të këtyre dy formave dhe karakteristikat ndërmjet tyre pasqyrohen në tabelën 1.

Tabela 1: Karakteristikat e edukimit në distancë dhe arsimit tradicional.

KARAKTERISTIKAT	EDUKIMI NË DISTANCË	ARSIMI TRADICIONAL
Ndarje fizike në mes të transmetimit dhe pranimit të materialeve studimore.	Po	Jo
Qëndrimi ndaj studentëve.	Studenti trajtohet si një individ.	Studenti trajtohet si një anëtar i grupit të studimit.
Mekanizmi që e përcjell materialin e studimit nga mësuesi te nxënësit.	Media e shkruar dhe elektronike, teknologjia arsimore dhe programet kompjuterike.	Tabela, media e shkruar, dhe përdorimi i teknologjive arsimore të rastit (kasete audio, radio, televizioni, CD-ja).
Metodat e studimit	Mësimdhënia me ndihmën e medaveve elektronike (online) bën aftësinë për mësimdhënie më pak të rëndësishme.	Mësimdhënia ballë për ballë, në klasë tradicionale, ku aftësitë e mësimdhënies janë të rëndësishme.
Studentët apo përdoruesit	Më tepër grupe johomogjene studentësh, të cilët janë shumë të motivuar dhe të pavarur në çështjen e studimit.	Më tepër grupe homogjene, të cilat mbikëqyren gjatë studimeve, prandaj humbin pavarësinë gjatë studimeve.
Funksionimi i ndërlikuar	Lart. Prania e funksioneve të ndryshme, të	Ulët.

	tilla si projektim, transmetimi i ligjëratave në formë elektronike, shpërndarja e materialeve për studim me ndihmën e mediave, duke ndihmuar studentët mbi median, zhvillimin e teknologjive për edukimin në distancë.	
Mbështetja administrative	E lartë. Si rezultat i nevojës për koordinimin e funksioneve të ndryshme.	E ulët. Nevojitet kryesisht harmonizim i detyrave të mësimdhënies.
Struktura buxhetore	Kryesisht shpenzimet janë për (pajisje kompjuterike, software) shpenzimet, pastaj varen nga përgatitja dhe transmetimi i ligjëratave dhe i materialeve studimore, jo nga numri i studentëve.	Dominojnë shpenzimet e punës (pagesa për mësimdhënie), shpenzimet varen nga numri i studentëve.
Rëndësia e numrit të studentëve të regjistruar	E madhe, numri më i madh i studentëve të regjistruar, kostoja më e ulët për studentë.	E vogël, kostoja nuk përcaktohet nga numri i studentëve.

Karakteristikë e përbashkët për të dy format është përdorimi i materialeve të studimit, të shkruara ose teste klasike.

2.3. Përparësitë dhe kufizimet e edukimit në distancë

Edukimi në distancë në praktikë reflekton përparësi të shumta, por edhe kufizime të ndryshme. Vetë fakti se edukimi në distancë është një model alternativ i edukimit tregon përparësinë kryesore, sepse një formë e arsimit nuk është e drejtë për të gjithë (Moore, Kearsley, 2005).

Aspektet thelbësore që reflektojnë përparësitë dhe kufizimet e edukimit në distancë pasqyrohen në tabelën 2.

Tabela 2: Përparësitë dhe kufizimet e edukimit në distancë

Përparësitë e edukimit në distancë	Kufizimet e edukimit në distancë
<ul style="list-style-type: none"> • Fleksibiliteti- mund të përshtatni programin e studimit më orarin tuaj, si e shihni të arsyeshme; • Mundësia më e madhe për studentët nga qytetet e largëta, me aftësi të kufizuara fizike, studentët që janë në punë dhe për ata që nuk mund të marrin pjesë në ligjërata tradicionale; • Mund të ruani vendin e punës pa bërë kompromis për mungesat në punë ose anasjelltas; • Një mundësi për përdorimin racional të kohës dhe më shumë liri në çështjen e studimit, sepse studentët mund të studiojnë kur ata zgjedhin. E gjithë kjo i plotëson kërkesat e globalizimit; • Pavarësia në studime bën që krijimtaria shkencore e studentit të rritet; • Në shumicën e rasteve njohuritë e fituara 	<ul style="list-style-type: none"> • Mungesa e disiplinës për të ndjekur kursin sipas plan-programit të kursit; • Nevojitet vetëdisiplinë e fuqishme; • Investime të larta; • I mundshëm izolimi social i studentit; • Pandershmëria në mesin e studentëve online; • Vështirësi të paparashikuara teknike me pajisje (kompjuter, printer, software etj.); • Mungesa e

<p>janë më cilësore;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eliminon kohën e udhëtimit dhe kohën e të qëndruarit larg nga shtëpia; • Zgjedhja e programit të studimit nuk është e kufizuar nga rajoni gjeografik; • Mund të studioni në kohë më të gjatë apo më të shkurtër, si t'ju pëlqejë; • Rritja e familjarizimit me teknologji; • Mund të rrisë komoditetin tuaj në pjesëmarrje në studim, e cila do të mund të pengohet nga prania e të tjerëve në një klasë tradicionale; • Detyrim më i vogël i pedagogëve dhe më shumë mundësi për ngritje personale e profesionale. 	<p>ndërveprimit njerëzor;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mungesa e orientimit social, të ofruar nga shkollat tradicionale; • Pedagogët kanë nevojë për shumë mbështetje nga ekspertë të kualifikuar për arsim në distancë.
---	--

III. Zbatimi i edukimit në distancë në nivelin Ndërkombëtar

Marrja e arsimit të nevojshëm për të nisur një karrierë, ose përpara një karriere të suksesshme, mund të jetë një përpjekje e frikshme për shumë të rritur që punojnë. Programet e studimit në shtëpi janë të dizajnuara për të siguruar të rriturit që punojnë dhe profesionistëve që aspirojnë karrierën me aftësinë për të marrë arsimim shtesë shpejt, në mënyrë të përshtatshme dhe të përbalueshme. Studimi në shtëpi, online, të mësuarit në distancë, është tani një nga format më të shpejta dhe më të zakonshme të arsimit të lartë dhe trajnimit për të rriturit, kudo në botë.

3.1 Edukimi në distancë në nivelin global

Teknologjia informative po zhvillohet në mënyrë të përshpejtuar dhe me të edhe të mësuarit po bëhet gjithnjë më modern dhe më i lehtë për t'u kapur. Nxënësit dhe studentët kanë mundësi zgjedhje falë këtyre përparimeve që po bëhen çdo ditë. Zhvillimi i kompjuterëve dhe internetit ka bërë shpërndarjen e të mësuarit në distancë më të lehtë dhe të shpejtë dhe ka bërë të rritet kjo formë studimi deri në krijimin e universitetit virtual, një nga ofertat më të mira për t'u arsimuar dhe për të kryer kurse të ndryshme online (Daniel, 1998).

Viti 2009- 2010 ka bërë një progres shumë të madh në fushën e edukimit në distancë.

Kështu programin e- Learning for kids (Tabor, 2011) e kanë ndjekur 2,3 milionë fëmijë, nga 190 vende të botës. Ky program përfshin kurse të ndryshme edukimi për fëmijë të moshës 6-12 vjeç e sipër.

Kurset kryesore të cilat janë ndjekur janë:

Përkujdesje globale, shkathësi ambientale, për fëmijë të moshës 7 vjeç, klasa e dytë;

Shkrimi i strategjive, gjuhëve të huaja dhe arteve, për moshën 8 vjeç deri në klasën e tretë;

Të lexuarit e përgjithësuar, për fëmijë 8 vjeç, deri në klasën e tretë;

Përgjegjësia për shfrytëzim të energjisë, për fëmijë 10 vjeç, klasa e pestë;

Krijimi i shkathtësive ambientale, për fëmijë 10 vjeç, klasa e pestë;

Këto ishin kurse për shkollë fillore të mesme të ulët 1-5.

Ndërsa kurset që përfshijnë të gjitha moshat e nxënësve janë:

Kurse matematike të llojeve të ndryshme;

Kurse shkence;

Kurse për shkenca kompjuterike, zhvillimi i shkathtësive për përdorimin e kompjuterit.

Kurse për aftësim ndaj mjedisit;

Kurse për aftësim dhe zhvillim të shkathtësive gjatë gjithë jetës;

Kurse të gjuhës angleze;

Ndjekja e këtyre kurseve shumë interesante dhe mjaft të dobishme bëri që mbi 2 milionë nxënës nga tërë bota të ndjekin dhe të nxënë online atë që ata ishin të interesuar, zgjedhja ishte e lirë. Këto kurse vazhdojnë të ndiqen nga nxënësit në tërë botën dhe financohen nga organizata të ndryshme, qeveritare dhe joqeveritare.

3.2 Zbatimi i mësimit elektronik në shkollat italiane

Në Itali, përveç universiteteve, në të cilat studimet në distancë zhvillohen krahas me ato që janë zhvilluar e zhvillohen tradicionalisht, edukimi në distancë aplikohet edhe në arsimin parauniversitar. Pasqyra në vijim përfaqëson modelin se si zhvillohet edukimi në distancë në shkollat italiane, i cili model është i ngjashëm dhe zhvillohet edhe në shkollat në vende të ndryshme të botës, përfshirë edhe SHBA-në.

Administrimi i stafit. Në manualin si zhvillohet mësimi elektronik në shkollën italiane të Emanuele Cremieux (2011) pasqyrohet në mënyrë të qartë se si zbatohet mësimi elektronik në shkollat italiane.

Përmes një personi, i cili është i autorizuar dhe i specializuar për të mbikëqyrë ueb-faqen e shkollës (admin), stafi regjistrohen, regjistrohen të dhënat në lidhje me mësuesit dhe nxënësit. Krijohen kurse të llojeve të ndryshme për mësues dhe nxënës dhe çdo student/nxënës ka mundësi të

transferohet nga një kurs në një kurs tjetër, të krijojë bazën e vet dhe vlerësimet që jepen për të nga pedagogët.

Mësuesit: Regjistrimi elektronik i lejon mësuesit të kryejë aktivitetet normale shkollore, të tilla si futjen dhe menaxhimin e temave të trajtuara në çdo klasë.

Të gjitha aktivitetet e nxënësit dhe të mësuesit janë të regjistruara, duke përfshirë:

Regjistrimin elektronik të klasës (nxënësve) ku vendosën:

- Mungesat;
- Vajtje-ardhjet vjetore, daljet më herët, daljet pa leje;
- Vendosja dhe shikimi i të gjitha aktiviteteve dhe detyrave;
- Hapja dhe shfaqja e të dhënave disiplinore dhe e raporteve;
- Arsyetimi i mungesave.

Regjistrimin elektronik të mësimeve:

- Regjistrimi i përditshëm;
- Manifestimi i mungesave të përditshme;
- Pamja e aktiviteteve dhe e detyrave;
- Vendosja dhe shfaqja e notave sipas llojit të vlerësimit (me shkrim, gojë, praktikë, etj);
- Menaxhimi i testeve provuese (që punohen në shkollë);

Prindërit: Regjistri elektronik i lejon prindërit të monitorojnë aktivitetet e fëmijëve të tyre në shkollë, mungesat për çdo lëndë mësimore, mësimit dhe detyrat e ndërmarra, dhe personelit mësimor.

Sistemi i mundëson çdo prindi të vetëdijshëm vlerësimin e fëmijës së vet. Ata mund të qasen dhe të shohin këtë në mënyrë të sigurt dhe ekskluzive me kartën (ID) e përdoruesit, duke e përdorur fjalëkalim. Regjistri elektronik u jep prindërve të drejtë të ushtrojnë kontroll që në kohën e duhur dhe të nevojshme të informohen për të arriturat e fëmijëve, duke u informuar drejtpërdrejt (online), si dhe duke parë ecurinë e tyre shkollore, përfshirë edhe temat e mbuluara dhe detyrat e ngarkuara. Po ashtu, komunikimi mund të jetë me e-mail apo sms.

Udhëheqja e shkollës. Udhëheqësit të shkollës i ofrohen të gjitha informatat dhe të dhënat për stafin, për nxënësit dhe mësimdhënësit ai ka qasje në të gjitha të dhënat.

3.3 Disa përvoja të mira të edukimit në distancë në institucione të njohura evropiane

Zgjerimi i edukimit në distancë është një nga karakteristikat e shoqërisë së informacionit, me të cilat ne mund të gjykojmë nga niveli i zhvillimit të një shoqërie. Në vende të ndryshme të Evropës: në Britani të Madhe, Gjermani, Slloveni, Itali, edukimi në distancë zhvillohet në përmasa të gjëra.

Edukimi në distancë në nivel universitar tashmë e ka bërë një traditë në shumë vende të botës. Universiteti i Londrës pretendohet të jetë universiteti i parë i cili ka ofruar kualifikim përmes programeve të të mësuarit në distancë, në vitin 1858¹²⁷.

*The Open University, Britani e Madhe*¹²⁸

Ky universitet u themelua në vitin 1969 dhe ka qenë universiteti më i madh në Britaninë e Madhe. Qendra e tij është në Milton Keynes, por, gjithashtu, i ka 13 qendra regjionale, 280 qendra lokale dhe të studimit, disa edhe jashtë vendit. Një qendër studimi është gjithashtu në Lubjanë - Slloveni. Sa i përket metodave organizative, i takon institucioneve autonome. Ky universitet ka një sistem të studimit të kredisë dhe për të marrë një diplomë duhet të marrësh një numër të caktuar të kredive. Për çdo program studimi, të cilin e zgjedh një student, është ndarë një numër i caktuar i kredive. Përparësi e këtij universiteti është se shkalla e edukimit paraprak nuk është kusht për t'u regjistruar.

*Open University Hagen, Gjermani*¹²⁹ (*FernUniversitet*)

¹²⁷ http://www.londoninternational.ac.uk/about_us/facts.shtml [shkarkuar më 27 prill 2011].

¹²⁸ <http://www.open.ac.uk> [shkarkuar më 25 qershor 2011]

¹²⁹ <http://www.fernuni-hagen.de> [shkarkuar më 25 qershor 2011]

U themelua në vitin 1974 dhe është një nga universitetet më të famshme për funksionimin e edukimit në distancë në Gjermani. Aty ofrohen studime universitare dhe pasuniversitare. Në kuadër të universitetit janë disa departamente: Departamenti i Administratës, Instituti qendror për kërkime në distancë, Qendra për zhvillimin e edukimit në distancë, salla e kompjuterëve dhe biblioteka. Për regjistrim të studimeve në distancë në këtë universitet kërkohet edukimi paraprak.

*Universiteti i Lubjanës, Slloveni*¹³⁰ *Fakulteti Ekonomik*

Ky fakultet ka filluar zbatimin e edukimit në distancë në tetor të vitit 1995, në programin “Business School”. Ky program është implementuar në tri qendra të studimit: Nova Gorica, Ptuj dhe Trebnje.

Rezultatet e kënaqshme dhe efektiviteti i lartë i edukimit në distancë, krahasuar me arsimin me kohë të pjesshme studimi, ishte arsyeja për t'u futur edukimi në distancë në qendrat e studimit në Kranj, Slovenske Konjice dhe Trbovlje. Pika kombëtare të kontaktit për edukim në distancë në Slloveni dhe koordinatori i edukimit në distancë është programi ‘Phare’, 1995-1999, i cili e ka selinë në Fakultetin Ekonomik.

Edukimi në distancë zbatohet në mbarë Slloveninë, në Fakultetin e inxhinierisë elektrike, ku është themeluar Qendra për edukim në distancë, në kuadër të laboratorit për telekomunikacion, në vitin 1995. Ekipi ka zhvilluar sistemin e edukimit në distancë duke përdorur programet e trajnimit të korporatave për kompaninë ‘Iskratel’, një kurs ndërkombëtar për ekonomi dhe statistikë në Evropë, si dhe programe shkollore të ndryshme për shkollë fillore dhe të mesme. (Sulcic, Lesjac, 2001, f.119).

Sistemin e studimeve në distancë e ka filluar edhe Instituti Arsimor Dobra¹³¹ në Maribor, në vitin 2000/01, Qendra për Zhvillimin e Edukimit në Distancë, Universiteti i Mariborit¹³² etj.

¹³⁰ <http://www.ef.uni-lj.si> [shkarkuar më 26 qershor 2011]

¹³¹ <http://www.doba.si> [shkarkuar më 26 qershor 2011]

¹³² <http://www.cdcd.uni-mb.si> [shkarkuar më 26 qershor 2011]

3.4 Zbatimi i edukimit në distancë në Shqipëri

Edukimi në distancë në Shqipëri zbatohet në nivelin universitar. Qysh prej rreth 15 vjetësh ekziston Dega e Informatikës në Fakultetin e Shkencave të Natyrës në Universitetin e Tiranës me departamentin përkatës, qëllimi i të cilës është përgatitja e specialistëve për informatikë. Në vitin 1997, me vendim të Ministrisë së Arsimit, është krijuar Qendra e Edukimit në Distancë. Qendra e kryen aktivitetin mësimor të bazuar në modelin 3+2, sipas Deklaratës së Bolonjës, dhe ofron edukim universitar në degët: Inxhinieri Telekomunikacioni, Inxhinieri Informatike dhe Inxhinieri Elektrike. Diploma që lëshohet cilësohet Diplomë teledidaktike në sistemin e edukimit në distancë. Nga viti 1997, kur janë hapur studimet në distancë, kanë diplomuar vetëm 43 studentë. Ky, sipas statistikave të Universitetit Politeknik të Tiranës, është i vetmi ku aplikohen këto lloj studimesh. Sipas statistikave zyrtare, që nga ai vit janë regjistruar gjithsej 602 studentë, por vetëm 7% e tyre kanë arritur të diplomojnë. Specialistët nuk dinë nëse këtë duhet ta lidhin me anën teknike të studimeve, apo me nivelin e të regjistruarve, por kjo shifër është mjaft e ulët, në krahasim me pritshmërinë¹³³.

IV. Edukimi në distancë në Kosovë

Nga viti 1999 ka filluar në masë të madhe pajisja e shkollave dhe e institucioneve të tjera arsimore me kompjuterë. Ato janë pajisur dhe instaluar prej rastit në rast. Kjo ka sjellë në situatën kur pajisjet kanë qenë nga më të ndryshmet, duke filluar nga ato të përdorura e deri tek ato të reja. Financimi i tyre ka qenë i iniciuar në masë të madhe nga donatorët e ndryshëm ndërkombëtarë dhe me kohë kanë filluar që të financohen dhe të koordinohen nga Ministria e Arsimit. Në vitet e mëvonshme ka pasur një koordinim më të mirë dhe këtu vlen të përmendet projekti i Bankës

¹³³http://www.upt.al/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=118&lang=sq [shkarkuar më 23 qershor 2011]

Botërore me disa qindra kompjuterë, USAID-i me pajisjen e disa shkollave, ‘Swisscontact’ kryesisht shkollave profesionale, pastaj GIZ, etj. Ka pasur edhe investime të vazhdueshme në pajisje nga Ministria e Arsimit, ku vlen të theksohen 21 kabinete kompjuterike në vitin 2008. Në planin e Qeverisë së Republikës së Kosovës, të paraqitur në Kornizën Afatmesme të Shpenzimeve (KASH) 2009-2011 dhe 2010-2012, Qeveria është zotuar për financime të konsiderueshme në vlerë prej 12.800.000 euro, për vitet 2009-2012¹³⁴.

Rezultat i investimeve të gjertanishme është se një e treta e shkollave kanë kompjuterë. Tërë pajisja e gjertanishme ka pasur dedikim që kompjuterët të përdoren në lëndët e informatikës. Gjendja e tyre është nga më të ndryshmet. Ka raste kur ka edhe kompjuterë shumë të vjetër, të cilët nuk i përgjigjen programeve moderne, ose edhe të tillë që për shkak të mungesës së mirëmbajtjes janë të papërdorshëm.

Krahas këtyre, Qeveria e Kosovës është angazhuar me donatorë ndërkombëtarë për projekte të ndryshme në këtë fushë, ku vlen të theksohet projekti i Komisionit Evropian, që në masë të madhe do të merret me trajnimin e mësimit në përdorimin teknologjive informative.

Në institucionet private të arsimit gjendja paraqitet dukshëm më e mirë, duke filluar nga Universiteti Amerikan në Kosovë, ku të gjithë studentët pajisen me laptopë dhe gati të gjithë librat janë në dispozicion në format elektronik. Në rastet e tjera të arsimit universitar, pothuajse të gjitha institucionet kanë qasje në librari elektronike, intranete ose kanë dhe sisteme të menaxhimit të mësimit elektronik. Kurse në sektorin privat të arsimit parauniversitar rast ilustrues është shkolla Mileniumi i Tretë, ku kompjuterët dhe laptopët përdoren në procesin mësimor. Pavarësisht që

¹³⁴ http://www.google.com/search?q=Me+planin+investiv+t%C3%AB+qeveris%C3%AB+t%C3%AB+paraqitur+n%C3%AB+korniz%C3%ABn+afatmesme+t%C3%AB+shpenzimeve+%28KASH%29+2009-2011+dhe+2010-2012&rls=com.microsoft:en-us:IE-SearchBox&ie=UTF-8&oe=UTF-8&sourceid=ie7&rlz=117GGLL_en (shkarkuar më 18 prill 2011)

janë bërë tentativa, edukimi në distancë në Kosovë praktikohet pak, në krahasim me vendet edhe më pak të zhvilluara, si p.sh Shqipërinë, Maqedoninë, Malin e Zi . Në Ministrinë e Arsimit asnjëherë nuk ka pasur zyrtarë të punësuar që të merren me arsimin në distancë. Me themelimin e Institutit Pedagogjik të Kosovës, në vitin 2007, u hap një zyrë për arsim në distancë, në kuadër të së cilës do të trajtoheshin çështjet që lidhen me këtë fushë. Në vitin 2008 Instituti Pedagogjik – Zyra për Arsim në Distancë, bëri një studim për nevojën e krijimit të qendrave për arsim në distancë. Nga ky studim dolën rekomandime mjaft të fuqishme, ndër të cilat krijimi i qendrave për edukim në distancë ishte një nevojë e domosdoshme. Po ashtu, nga kjo zyrë dolën dhe studime të tjera të rëndësishme për edukimin në distancë, të cilat u botuan në revistën “Kërkime Pedagogjike”¹³⁵, të nxjerrë nga Instituti Pedagogjik në vitin 2010.

Në fakultetin e Edukimit në Prishtinë ekziston një Qendër për Edukim në Distancë, por që nuk përdoret për nevoja të studentëve dhe nuk ofron kurse studimi. Qendra e Telemjekësisë është ndër qendrat më funksionale për Edukim në Distancë në Kosovë, e cila është inauguruar në dhjetor të vitit 2002. Përmes kësaj qendre studentëve dhe doktorëve u është krijuar mundësia për edukim të vazhdueshëm mjekësor. Ata lidhen direkt me salla operacioni nëpër vende të ndryshme të botës dhe shohin direkt se si bëhen operacionet, të cilat tek ne nuk aplikohen akoma, po ashtu ndjekin konferenca shkencore që lidhen me mjekësinë. Në mars të vitit 2011 në këtë qendër (QTK) nisi programi për veprimtaritë e Edukimit të Vazhduar Mjekësor në Distancë, si një nga komponentët e rëndësishëm të Programit të Integruar të Telemjekësisë dhe Shëndetit Elektronik në Kosovë dhe në Shqipëri¹³⁶. Nga kjo qendër lëshohen edhe certifikata për individët që marrin pjesë në kurse, të cilat i ofron kjo qendër.

¹³⁵ Botimi i Institutit Pedagogjik të Kosovës. (2010) “Kërkime Pedagogjike – përmbledhje punimesh” . Prishtinë. Botimi përmbledh 21 punime të llojeve të ndryshme, studime dhe analiza të hulumtuesve të Institutit Pedagogjik të Kosovës.

¹³⁶ <http://www.msh-ks.org/sq/ministria-.html> (shkarkuar më 2 korrik 2011)

Po ashtu, Biblioteka Kombëtare Universitare e Kosovës ka ndërmarrë disa hapa drejt ofrimit të shërbimeve elektronike dhe digjitale për përdoruesit e saj. Kështu, ajo e ka realizuar projektin e sistemit të integruar bibliotekarë Aleph 500, i cili u ofron qasje të lirë të gjithëve në katalogun e bibliotekës¹³⁷. Përveç kësaj, ka abonuar në një numër burimesh elektronike, kryesisht baza të të dhënave, për të cilat mund të thuhet se nuk përdoren në masë të dëshirueshme, por që janë në shërbim të përdoruesve. Këto shërbime, së bashku me ueb-faqen e saj, shënojnë një përparim drejt ofrimit të shërbimeve digjitale në shërbim të studentëve drejt praktikave bashkëkohore për nxënie, duke zhvilluar në këtë mënyrë shkathtësitë hulumtuese të pavarura.

Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë, në bashkëpunim me ‘Swisscontactin’ zviceran filluan punën për hartimin e Strategjisë për zhvillimin e mësimin elektronik (E-Learning). U mbajtën punëtori të shumta, u zhvilluan debate e diskutime me ekspertët dhe u dhanë shpjegime se cilat janë mënyrat më të mira të përdorimit të kompjuterit, internetit dhe tërë asaj që quhet teknologji e informacionit. Në vitin 2009 iu dorëzua ministrisë drafti final i Strategjisë për mësim elektronik (E-learning) dhe pritet të miratohet nga ministri. Po ashtu, është paraparë që brenda viteve 2010-2011 të pajisen me qendra kompjuterike 1200 shkolla të niveleve të ndryshme.

Me qëllim të përmirësimit të aftësive të mësimdhënësve për hartimin dhe zbatimin e materialeve mësimore, duke përdorur teknologjinë moderne të informimit dhe komunikimit (TIK), është trajnuar një numër i mësimdhënësve në ECDL (European computer driving licence, certifikata evropiane për përdorimin e kompjuterit), EBCL (European Business Competence Licence - certifikata evropiane e biznesit) dhe Content Creator (hartimi i njësive mësimore elektronike).

Rikualifikimi i arsimtarëve për informatikë përbën një aspekt të rëndësishëm në këtë drejtim, duke i aftësuar ata në përdorimin e kompjuterëve, në marrje të informacionit për kurse të ndryshme,

¹³⁷ <http://www.biblioteka-ks.org/Sesion%20bibliotekar.php> (shkarkuar më 18 prill 2011)

ushtrime praktike, teste të drejtpërdrejta, referencat e literaturës që atyre u nevojiten në punën e përditshme me nxënësit. E gjithë kjo ndihmon në zbatimin e edukimit në distancë dhe ofron një qasje për t'u orientuar kah praktika dhe trendët bashkëkohore të arsimit.

Me rishikimin e Kornizës së Kurrikulumit të Kosovës teknologjia informative do ta pasurojë plan-programin shkollor me inovacion dhe standardizim të dijes. Është paraparë edhe rishikimi i teksteve shkollore, të cilat nuk duhet të jenë vetëm të shtypura moderne, por duhet që të ketë edhe platforma mësimore, të cilat falë mësimin elektronik (E-Learning) do të përdoren në shkollat tona. Rishikimi i planeve dhe programeve, zhvillimi profesional i arsimtarëve, rishikimi i teksteve shkollore përbëjnë bazën për cilësi në shkolla, e cila realisht nuk mund të ndodhë pa futjen e mësimin elektronik (E-Learning) në shkolla dhe edukimit në distancë në universitet, prandaj kjo mund të arrihet me miratimin e Strategjisë për Mësim Elektronik, kur të mësohet përdorimi i internetit në të gjitha nivelet e shkollimit dhe njëkohësisht arsimin ta bëjmë shumë më relevant, të rëndësishëm për punësim, të qëndrueshëm dhe të dobishëm për zhvillim ekonomik.

V. Vështirësitë në implementimin e edukimit në distancë

Implementimi në praktikë i edukimit në distancë është duke u karakterizuar me vështirësi të ndryshme. Vështirësitë kryesore lidhen me bazën materiale, programet mësimore dhe çështjet e metodologjisë së mësimdhënies.

Baza materiale. Teknologjia po ndryshon, pasi zhvillohet me ritme të paimagjinueshme. Për t'u arritur sukses në zhvillimin e mësimin elektronik në shkolla dhe për të fuqizuar edukimin në distancë, paraqitet nevoja që kohë pas kohe të trajnohet stafi i mësimdhënësve. Për t'u ndërmarrë një hap i tillë kërkohen shërbime, fillimisht trajnuesve, dhe duhet të krijohen kushtet për trajnim, prandaj kjo kërkon materiale që konsumohen. Është e pamundur që vetë shkolla me bazën materiale që posedon aktualisht të bëjë zëvendësimin e kompjuterëve në cikle 2-3-

vjeçare. Pa një zëvendësim të tillë të kompjuterëve, shpejt rendimenti dhe cilësia e trajnimit keqësohet ndjeshëm. Në universitete duhet krijuar qendra për edukim në distancë në mënyrë që studentëve t'iu ofrohen kushte për vijim të kurseve të ndryshme (master, doktoraturë) në distancë, por kjo kërkon një kosto të lartë. Në këto kushte ndihma e donatorëve, që ofrojnë sponsorues për zhvillimin e aktiviteteve edukative, është e domosdoshme. Në këtë kuadër roli i Qeverisë është i ndjeshëm, duke financuar tërësisht ose pjesërisht zhvillimin e aktiviteteve edukative nga institucionet akademike e shkencore.

Programe mësimore. Në qoftë se kurset tradicionale kanë tashmë programe të përpunuara dhe eksperimentuara për një kohë të gjatë, kurset specifike për teknologji të caktuara kanë jetë gjatësi të shkurtër dhe zhvlerësohen, qoftë dhe pjesërisht, në periudha kohore 2-3-vjeçare. Ky zhvlerësim ka të bëjë me vetë zëvendësimin e pjesshëm ose total të teknologjive.

Karakteristike është fusha e informatikës dhe programet aplikative standarde - objekti i shumicës dërmuese të kurseve është afatshkurtër. Problemi paraqitet në krijimin e një strategjie apo metodike për zhvillimin e programeve mësimore mbi një bazë konceptuale solide dhe jetëgjatë (në ndryshim nga vet programet jetëshkurtër). Problemi bëhet me kritik në kushtet kur mendohet të futet mësimi elektronik dhe në distancë në të gjitha shkollat fillore, të mesme, universitete dhe në këto institucione trajnimi detyrimisht ka si elemente afatshkurtër dhe afatgjatë. Në këtë kuadër, trajtimi i programeve mësimore dhe strategjive të përgatitjes së tyre është detyrë për grupe pune ndër-institucionale të specializuara.

Çështje të mësimdhënies në kuadrin e programeve të përcaktuara. Metodologjia e mësimdhënies dhe nxënies reflektohet edhe në edukimin në distancë. Për realizimin me sukses të programeve në edukimin në distancë duhet pasur parasysh dy elemente kryesore, të cilat janë vendimtare në këtë proces: përgatitja e teksteve dhe dhënia e mësimit. Ndryshimi ka të bëjë me atë se mësimi në distancë karakterizohet me

përdorimin intensiv të teknologjisë informatike në përgatitjen dhe realizimin në klasë/tekst të metodikave. Ky aspekt, se bashku me faktin që vetë teknologjia ndryshon shpejt, e bën problemin në fjalë tepër kompleks dhe e vështirëson implementimin e edukimit në distancë.

VI. Përfundime dhe rekomandime

Duke u nisur nga analiza e bërë, mund të nxirren përfundimet e mëposhtme në lidhje me rëndësinë pse i duhet Kosovës aplikimi në masë më të madhe i edukimit në distancë.

Zhvillimi i kapaciteteve të burimeve njerëzore, zhvillimi i shkollës dhe shoqërisë në përgjithësi, është një faktor i domosdoshëm dhe nevojë e pakapërcyeshme e shkollës dhe shoqërisë sonë. Edukimi në distancë, si një formë e re e të mësuarit dhe e të studiuarit të ne, akoma po ecën me hapa të ngadalshëm. Kjo për shkak të kushteve të vështira, të cilat vazhdimisht përcjellin sistemin edukativo-arsimor në Kosovë. Pajisja me teknologji informative sot ekziston në çdo institucion të Kosovës. Pothuajse çdo familje kosovare posedon kompjuter të lidhur me internet në shtëpi. Kjo ka bërë që të mësuarit në distancë të zhvillohet dhe të jetë i kombinuar me formën tradicionale të të mësuarit. Shpesh edukimi në distancë është përdorur dhe përdoret pa e kuptuar se po përdorim dhe po studiojmë me anën e kësaj forme, e cila sot është avancuar dhe lehtësuar falë zhvillimit të teknologjisë së informimit. Pavarësisht këtyre, akoma nuk ka ndonjë kurs të akredituar për studim në distancë në Kosovë. Sistemi i edukimit në distancë është i përshtatshëm për shumë arsye dhe shërben për:

- Ngritjen e kapaciteteve të burimeve njerëzore në çdo kohë, moshë dhe vend;
- Ngritjen profesionale pa shkëputje nga puna;
- Kurset të pafundme online;
- Vijimin e studimeve nga zona të thella në pamundësi udhëtimi;

- Pjesëmarrjen më të madhe në arsimim;
- Zvogëlimin e braktisjes së shkollimit;
- Ngritjen në karrierë në mosha të ndryshme;
- Pjesëmarrje në punëtori e konferenca online;
- Qasje në bibliotekat e universiteteve më prestigjioze në mbarë botën;
- Lehtësimin e zhvillimit në punën e pavarur, kërkuese, shkencore;
- Menaxhimin e kohës;
- Ekonomizimin dhe racionalizimin e kohës së studimeve;
- Arsimimin gjatë gjithë jetës, etj.

Rekomandime

Bazuar në gjetjet kryesore të kësaj analize, ofrohen disa rekomandime më poshtë, në mënyrë që edukimi në distancë në Kosovë të vihet në binarët e zhvillimit dhe të zbatimit, si formë alternative e edukimit.

- Fuqizimi i edukimit në distancë në nivel institucional;
- Miratimi i Strategjisë për mësim elektronik;
- Hapja e qendrave për edukim në distancë në nivelin e arsimit universitar;
- Përgatitja e kurseve për edukim në distancë nga specialistë të fushave përkatëse dhe specialistë të E-learning. Të përgatiten kurse që i përshtaten nevojave në tregun e sotëm të punës;
- Trajnimi dhe kualifikimi i mësimdhënësve për komunikim me studentët në distancë;
- Krijimi i një rrjeti bashkëpunimi me qendrat dhe universitetet për edukim në distancë në rajon dhe më gjerë;
- Hapja e bibliotekave elektronike. Mundësia e qasjes në këto biblioteka me një kosto që i përshtatet standardit tonë ekonomik.

Bibliografia

Brandon.R. William. (2008). *Best of the eLearning guild's learning solutions, top articles from the e- Magazine's first five years*. San Francisco: Pfeiffer.

Daniel, John, S. (1998). *Mega Universities and Knowledge Media Technology Strategies for Higher Education*. London: Routledge.

Frick, T. (1991) . *Restructuring education through technology*. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Henderson, Harry. (2009) . *Computer science and technology*. New York: Facts On File.

Moore, Michael, G. & Greg, Kearsley (2005). *Distance Education: A Systems View* (Second ed.). Belmont, Canada: Wadsworth.

Sulcic, Viktorija & Lesjac, Dusan. (2001) .*DE in Slovenia: Where are we?* Ljubljana, Slovenia: Joze Goricar.

Tedesco, Paolo, & Falcioni, Marzia. (2007) . *Gestione e tutoring*. Rome, Italy: Formez.

Trivelli, Marco (2006) . *Educazione a distanza*. Venice, Italy: Marciana National.

Tabor, Sharon W. (2011) e – Learning for kids. *Canada*: Founder.

Gjendet pjesërisht edhe në versionin elektronik: <http://www.e-learningforkids.org/courses.html>

[shkarkuar më 29 prill 2011]

Burime dytësore

<http://www.doba.si> [shkarkuar më 26.06.2011]

<http://www.msh-ks.org/sq/ministria-.html> [shkarkuar më 2 korrik 2011]

<http://www.biblioteka-ks.org/Sesion%20bibliotekar.php> [shkarkuar më 18 prill 2011]

http://www.upt.al/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=118&lang=sq [shkarkuar më 23 qershor 2011]

<http://www.google.com/search?q=Me+planin+investiv+t%C3%AB+qeve ris%C3%AB+t%C3%AB+paraqitur+n%C3%AB+korniz%C3%ABn+afa>

[tmesme+t%C3%AB+shpenzimeve+%28KASH%29+2009-2011+dhe+2010-2012&rls=com.microsoft:en-us:IE-SearchBox&ie=UTF-8&oe=UTF-8&sourceid=ie7&rlz=1I7GGLL_en](https://www.google.com/search?q=mesme+t%C3%AB+shpenzimeve+%28KASH%29+2009-2011+dhe+2010-2012&rls=com.microsoft:en-us:IE-SearchBox&ie=UTF-8&oe=UTF-8&sourceid=ie7&rlz=1I7GGLL_en)

[shkarkuar më 18 prill 2011]

<http://www.ef.uni-lj.si> [shkarkuar më 26 qershor 2011]

<http://www.doba.si> [shkarkuar më 26 qershor 2011]

<http://www.cded.uni-mb.si> [shkarkuar më 26 qershor 2011]

http://www.londoninternational.ac.uk/about_us/facts.shtm [*shkarkuar më 27 prill 2011*]

<http://www.open.ac.uk> [shkarkuar më 25 qershor 2011]

<http://www.fernuni-hagen.de> [shkarkuar më 25 qershor 2011]

http://www.londoninternational.ac.uk/about_us/facts.shtm [*shkarkuar më 27 prill 2011*]